

Список використаної літератури:

1. Михайлова К.А. Страхование от риска терроризм в современных условиях / К.А. Михайлова // Научный журнал. – 2016. – № 7 (8).
2. Переверзев А. Полис безопасности / А. Переверзев // Коммерсантъ Украина. – 2013. – № 213. – С. 6-7.
3. Нацкомфінпослуг ініціювала розвиток страхування від тероризму в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua>
4. Алехин М.А. Страхование от терроризма: история и современность / М.А. Алехин // Страхование сегодня. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.insur-info.ru>

ФОРМАНЮК В. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ КАТЕГОРІЙ «СУБ'ЄКТ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА» ТА КАТЕГОРІЙ «ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ»

Суб'єкт права може бути розглянутий не тільки з точки зору своєї зовні вираженої поведінки, зв'язків, відносин (як об'єктивна реальність), але і з точки зору його суб'єктивності, як «річ у собі». Суб'єктивний аспект буття правової особи, на наш погляд, може бути виражений за допомогою поняття «правова свідомість», в якому розкривається розуміння і ставлення особи до права в цілому, а також до різних окремих правових явищ.

Зазначимо, що правова свідомість динамічна, в ній відбуваються як процеси формування загальних, об'єднуючих різних суб'єктів права моментів (процеси соціалізації правової свідомості), так і зворотні процеси – десоціалізації свідомості, її правова гіперіндивідуалізація (в ситуації, наприклад, правових криз). Вона не замкнута, що не звернена саме на себе, а має відкритий, діалоговий характер, передбачає правове спілкування, комунікацію.

Кожен суб'єкт цивільного права – це сукупність правових ідей, уявлень про те, яким має бути цивільне право, його норми. Для характеристики та співвідношення суб'єкта цивільного права як правової свідомості цей момент володіння особою критеріями, масштабом правового – неправового має принципове значення, тому що визначає особливе місце правової особистості як вихідної точки правового відліку, системи правових координат. Всякий правопорядок, таким чином, замикається на ті правові образи, ідеали права, які народжуються в правосвідомості індивіда і їм підтримуються. Ці образи права, правові ідеали стають надбанням суспільної свідомості в результаті правового

діалогу суб'єктів – носіїв правової свідомості. У них суб'єктивні моменти індивідуальної правової свідомості отримують особливу об'єктивацію (відмінну від тієї, яка характерна для права як інституційного явища).

Правову свідомість суб'єкта можна розглядати тільки як індивідуально-інтуїтивне або тільки як раціонально-нормативне явище за своєю природою, що історично і логічно припускає перехід від інтуїтивного (підсвідомого) до раціонально-загального, нормативного.

Для суб'єкта цивільного права як правосвідомості характерна цілісність, єдність, що відрізняє його, наприклад, від суспільної правосвідомості, якому ознака системності (системі як органічній цілісності) не властива. Коли якій-небудь фізична особа чи юридична особа виступають в якості суб'єкта права, правовідносин, то їх корпоративна правова свідомість, їх ставлення до права виражається не у формі суспільної або колективної думки, а як одна єдина і загальна позиція суб'єкта. Тобто правосвідомість суб'єкта постає вже як самовизначена, коли правової вибір вже зроблено.

Відзначимо, що про правосвідомість юридичних осіб, на наш погляд, можна говорити лише в умовно-правовому сенсі, маючи на увазі те, що носій індивідуальної та корпоративної правосвідомості один – людина.

Корпоративна правосвідомість проявляє себе головним чином у рішеннях юридичної особи і в здійснюваних від імені юридичної особи діях, тобто, коли вона матеріалізувалася. До цього моменту зовні існує лише індивідуальна правова свідомість осіб, які беруть участь у юридичній особі.

Стосовно до цивільних суб'єктів правовому вибору зазвичай передує внутрішній правовий діалог. Для юридичних осіб, виключаючи державу, внутрішній правовий діалог приймає форму взаємин, обговорення юридичних питань між засновниками, учасниками організації та інш. На рівні держави правовий діалог може приймати форму парламентських слухань, референдуму або всенародного обговорення і т.д.

Важливим системоутворюючим фактором, що робить вплив на результати внутрішньодержавного правового діалогу, для політичної держави є державно-правова ідеологія, яка визначає правовий вектор сил, різних політичних впливів, інтересів. Форма і характер внутрішньосуб'єктного діалогу визначаються в цілому досягнутим рівнем розвитку права і правосвідомості суб'єктів.

Правова свідомість суб'єкта, як явище ідеального порядку, що протистойть праву як правовій матерії, особливий реальності, в силу своєї діяльної, активної природи, прагне реалізуватися, втілитися в правовій дійсності, матеріалізуватися в зовнішніх поведінкових відносинах. Вона існує не як абстрактна, теоретична свідомість, а як раціональний елемент волі, як її інтелектуальна сторона. З тієї ж причини, з якої вона зовні постає як єдина, цілісна свідомість, її можна характеризувати як конструктивну, соціально-прикладну, «соціально-інженерну»

свідомість. Тут слід мати на увазі, що вона формується у зв'язку з організацією та здійсненням правової взаємодії суб'єктів, із забезпеченням умов реалізації їх волі та націлена на створення соціальних інститутів, організацій та їх юридичне оформлення.

Суб'єктивні аспекти існування правової особи самі по собі звичайно не мають значення для об'єктивного права, принаймні до тих пір, поки вони не стають частиною, елементами правових відносин, правових зв'язків або умовами їх дійсності. Ці суб'єктивні аспекти стають значущими для цивільного права на його «вході» і на «виході», а саме: у процесі формування права, правотворчості, створення правових зв'язків, а також у процесі реалізації, здійснення правових норм.

В індивідуальному правовому регулюванні, договірному праві суб'єктивний фактор має більш істотне значення, що пов'язано з наданням високого ступеня свободи суб'єктам права. Зокрема, органам застосування права зазвичай надається свобода розсуду, прийняття рішення з урахуванням конкретних обставин справи на основі ситуаційних, альтернативних або факультативних правових норм. Оціночні правові поняття, що містяться в праві, також припускають суб'єктивну оцінку правозастосовувача, засновану на власній правосвідомості, його уявленнях про право, на його особистому досвіді. У договірно-правових відносинах, де принципи свободи договору, диспозитивності мають вирішальне значення, сторони можуть свої правові уявлення про доцільну поведінку втілити у формі договору, як передбаченого, так і не передбаченого законом, іншими правовими актами, укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів, передбачених правовими актами, — змішаний договір.

Відзначимо, що загальному понятті суб'єкта права представляється можливим виділити різні аспекти, що розкривають його зміст з різних сторін: по-перше, суб'єкт права як особа, юридична «зовнішність»; по-друге, суб'єкт як правова воля, як вирішальна правова інстанція, взята у єдності з прийнятими і здійснюваними нею (з її участю) рішеннями, прагненнями волі; по-третє, суб'єкт права як сукупність правових зв'язків, як центр, осередок правовідносин; по-четверте, суб'єкт права як правова свідомість, як правова суб'єктивність; по-п'яте, суб'єкт права як правовий діяч; по-шосте, суб'єкт права як соціально-правова цінність. Слід підкреслити, що всі виділені аспекти до кінця не вичерпують поняття суб'єкта права.

На наш погляд, число аспектів розуміння суб'єкта цивільного права можна множити до нескінченності, оскільки будь-яка складна соціальна цілісність передбачає безмежне число граней. Важливим є той момент, що суб'єкт цивільного права здатний постійно приростати новими якостями, тому завжди існує можливість виділення нових аспектів його розуміння, при цьому він не зводиться до жодного з них, ні до всіх разом, оскільки зберігає за собою здатність розширювати сфери своєї правової «життєдіяльності» та видозмінюватися.